

SIBERI IMEKIVI
TŠAROIT

VANAST PANEELMAJAST
LIGINULLENERGIAHOONEKS

MAA MUUTUMINE
OMANDIKS

horisont

RIIKLIKULT TUNNUSTATUD

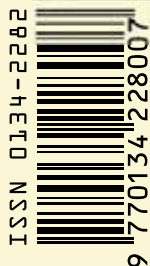
TEADUSE
POPULARISEERIJAK

4 / 2017 ■ JUULI-AUGUST ■ HIND 4.90 ■■■■■■ 51. AASTAKÄIK

TÄHETEADUS
VANADELT
FOTOPLAATIDELT

KOSMILISED
VAAKUMULLID
NEELAVAD
MAAILMA?

POLIITIKA
ILMA MEELEVALLAS

KARSTEN BRÜGGEMANN – AJALOOLANE MITME VAATENURGAGA
KUNSTNIK SANDRA JÕGEVA JA TEADUS

SELLES NUMBRIS

Kristjan Kannike, Andi Hektor
Higgsi boson ja maailmalõpp 12

Meid kõiki varitseb oht, et ühel päeval laguneb meie mõnus valevaakum üsna tormiliselt päris-vaakumiks.

Vello Kattai
Tšaroiit – Siberi imekivi 28

Tšaroiit on kivimaailmas ainulaadne oma harvaesineva violetse ja sirelililla värvuse poolest.

Ulvar Käärt
Vanast paneelmajast saab teadusliku katsega liginullenergiahoone 32

Enam kui 30-aastane ajahambast puretud kortermajast ühiselamu renoveeritakse kaasaegseks liginull-energiahooneks.

Kärt Vaarmari
Kuhu liigub maa omandiõigus? 38

Kuidas mõjutab ühiskonna ja teaduse areng õiguse arengut?

Taavi Tuvikene
Astronoomilised fotoplaadid avavad akna muutlikku tähistaevasse 46

Fotograafia kasutuselevõtt andis võimaluse astronoomilisi vaatlusi objektiivselt jäädvustada. Sajandi-vanune töö on suure väärtusega veel tänagi.

HORISONT KÜSIB

Üksainus küsimus 6

Toomas Kukk
Eesti pärandkoosluste vanusest

Intervjuu 22

Ajaloolane mitme vaatenurgaga
Tallinna ülikooli Eesti ja üldajaloo professori Karsten Brüggemanniga vestles ajaloodotsent Linda Kaljundi.

Mina ja teadus 31

Kunstnik Sandra Jõgeva

SIIT- JA SEALPOOLT HORISONTI

Piret Pappel. Vanamoodne loodus-vaatlus paljastab roomajate keerukaid käitumisviise 3

Piret Pappel. Kus on Päikese kadunud kaksik? 4

Omapärane suhkrukristallipesa tarretisepurgist 5

Sõna lugu 7
Siunama

Muuseumipärl 8
Sepikoda, kus Peeter I lasi hobust rautada

Dokument kõneleb 10
Diplomeeritud, ent haamri ja talaarita

Teine maailm 20
Õiemee glükoosikristallid

Eesti teadus 100 36
Teaduspoliitika sünd
Eesti vabariigis 1936–1940

Ain Kallis. **Ilm ja poliitika** 44

Kosmosekroonika 52

Huvitav Venemaa 54
Ma ei tahtnud kurvastada keisrit

Igameheteadus 56
Taltsutagem tuberkuloos!

38

OLÜMPIAAD

Jörgen Metsik, Lona-Liisa Pruks
Vilniuses testiti teadmisi looduslike ühendite sünteesist 57

Jaana Kalda
Eesti korraldas esimese Euroopa füüsikaolümpiaadi 58

PRAKTILIST

Raamat
Tiit Kändler
Lugesin üht raamatut 60
Ulvar Käärt
Viikingiaegne Eesti 61
Karsten Brüggemann
Lugemiselamus 61

Enigma 62

Jaota loomad pentaminokujunditeks

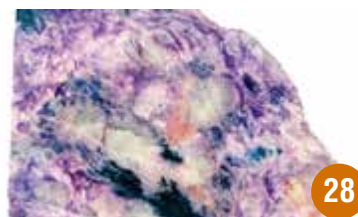
Ristsõna 63

Mälusäru 64

Nuputamist pakuvad mälumängijad Jevgeni Nurmla ja Indrek Salis. Auhinnaks raamatud!

12

28

FOTO: TERJE LEPP

Selle numbri kaaneteema ajendas mind kodusest raamaturiulist välja otsima 1997. aastal Horisoni egiidi ja ajakirja kauaaegse toimetaja Rein Veskimäe käe all ilmunud kogumiku „Universum“. Nõukaaegse astronoomiaalase aimekirjanduse järel oli see üle tüki aja esimene mahukas üllitis, mis uute teadmiste valguses pikalt ja põhjalikult universumi väiksemaid ja suuremaid mastaape tutvustas. Minusugusele astronoomiahuvilisele põhikoolilõpetajale oli raamat jalustrabav, kuna see sisaldas muuhulgas arvukalt värvifotosid nii planeetidest, kosmilistest udukogudest kui galaktikatest. Mäletan, et pidin koduraamatukogus Sondas kuid laenutussabas ootama, kuni järg lõpuks minuni jõudis. See oli tõeliselt vaimustav raamatuelamus!

Põhjus, miks ma seoses käesoleva Horisoni esilooga selle 20-aastase teose jälle kätte võtsin, peitub raamatu artiklis, milles astrofüüsik Enn Kasak arutleb kosmoloogiliste paradokside ja antroopsusprintsipi üle. Kirjutises on juttu läinud sajandi esimese kolmandikuni kehtinud arusaamast, et universum, milles elame, on lõputu, igavene, homogeenne, igas suunas samade omadustega ja aineliselt ühtne. Seda kunagist koolitarkust murendama hakanud ning omal moel maailmalõppu kuulutatavate paradokside, nagu näiteks universumi soojussurma kõrval viitab Kasak ka teooriatele, mille järgi on olemas lõpmatult palju erinevaid universumeid. Nagu keeks hüperruumis lõpmatu multidimensionaalne supipott, kus tekib vahetpidamata lõputult mullikesi – omaette universumeid –, mis paisuvad, tõmbuvad kokku, lõhkevad ja kaovad...

Just need mullid meenusidki kohe selle numbri avaloost, milles osakestefüüsikud Kristjan Kannike ja Andi Hektor kirjeldavad vee keemisel tekkivate mullide näitel üht uut võimalikku maailmalõpustsenariumi. Selle keskseks tegelaseks on 2012. aastal avastatud Higgsi boson. Nimelt arvatakse, et see kõikidele osakestele massi andev algosake võib esineda kahes erineva energiaga olekus. Seetõttu elame justkui valevaakumis, kus võivad tekkida madalama energiaga pärisvaakumi mullid. Sellised kosmilised mullid võivad paisuda peaaegu valguse kiirusega, hävitades kõik oma teel. Sisuliselt võib terve maailmaruum nõnda tormiliselt „keema“ minna!

Ent me ei pea nüüd murelikult viimset päeva ootama jääma. Kannike ja Hektor on siiski optimistlikud ning osutavad, et tõenäoliselt eksisteerib universumis vastukaaluks meie koduvaakumit ähvardavale Higgsi bosonile veel mõni seniteadmata tasakaalustav algosake.

Üks elu kuldreegel ütleb, et kõigel, millel on algus, on ka lõpp. Iga lõpp loob jälle aluse millelegi uuele. See on osa looduse suurest tasakaalust. •

Ulvar Käärt, peatoimetaja
ulvar@horisont.ee

ESIKAANEL GALAKTIKAD: FOTO NASA

EESTI
TEADUSTE AKADEEMIA

horisont

Ulvar Käärt, peatoimetaja
ulvar@horisont.ee

Helen Rohtmets-Aasa, toimetaja
helen@horisont.ee

Geda Paulsen, keeletoiimetaja

geda@horisont.ee

Kersti Tormis, kujundaja

kersti@horisont.ee

Helen Lehismets, reklaamijuht

tel 610 4106,
reklaam@loodusajakiri.ee

Riho Kinks, vastutav väljaandja
riho.kinks@loodusajakiri.ee

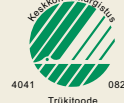
Tellimine: 610 4105,
loodusajakiri@loodusajakiri.ee

Ilmub aastast 1967. 6 numbrit aastas.
Toimetus: Endla 3, Tallinn 10122
tel 610 4107

e-post: horisont@horisont.ee
Vaata ka Horisoni seina Facebookis!

Väljaandja: MTÜ Loodusajakiri,
Endla 3, Tallinn 10122
e-post: loodusajakiri@loodusajakiri.ee

ISSN 2228-3471 (e-luger)
Autoriõigus: MTÜ Loodusajakiri, 2017
Trükkitud Printall AS

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Ajakiri ilmub
haridus- ja teadusministeeriumi
toetusel